Jana CIOLPAN

Interpretări privind denumirile motivate ale lunilor anului

J.C. – magistru în filologie română. Domenii de cercetare şi interes: lingvistica generală, cultivarea limbii, semiotică. Autoare a numeroase studii şi articole (*Considerații privind caracterul motivat al semnului lingual, Reflecții asupra caracterului motivat al unor substantive comune, Asupra aspectului polisemantic al unor termeni motivați, Termeni motivați din domeniul entomologiei*), publicate în reviste de specialitate, precum şi în culegeri colective.

Cuvântul reflectă rezultatul capacității de gândire a individului şi, manifestându-se ca un element motivat, mai mult sau mai puțin evident, permite transmiterea experienței atât a unor persoane aparte, cât şi a generațiilor întregi, asigurând astfel dezvoltarea civilizației materiale şi spirituale. În cazul utilizării frecvente a cuvântului, motivarea poate să „dispară". În consecință, persoanele neinițiate nu pot justifica alegerea complexului sonor în desemnarea respectivei noțiuni. Este şi cazul elementelor din câmpul lexico-semantic *calendar*.

Necesitatea oamenilor de a măsura şi de a împărți timpul, preferențial în scopuri practice, a dus la apariția calendarului – locul interacțiunii religiei cu societatea. În Sfânta Scriptură, chiar de la crearea lumii, se stabileşte măsurarea timpului după mersul astrelor. Aşa a apărut *anul astronomic* (365 de zile întregi plus un sfert) şi *anul calendaristic* (egal cu anul astronomic minus fracțiunea de zi). Pentru a stabili o coincidență, s-au făcut, din timp în timp, unele corectări[1].

Termenul CALENDAR provine din latinescul *călendarium*, care nu era altceva decât o agendă[2] contabilă / comercială, unde se înregistrau sumele oferite cu dobândă, datele sca-

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

dente și profitul. Zilele de plată cădeau întotdeauna la calende[3] – prima zi a lunii – când se făceau „actualizările". Tot atunci, pontifii anunțau momentele importante ale lunii care începea. Ei „publicau", de fapt, calendarul religios, agricol, politic etc. din perioada respectivă de timp. În limba rusă, termenul de origine latină e cunoscut de pe la sf. sec. al XVII-lea. Până atunci calendarul se chema *месяцеслов*.

Pe baza unor observări astronomice relativ simple, oamenii au învățat că ceasul ceresc formează periodic un ciclu, căruia i-au dat nume convențional în diferite limbi: în ebraică *šānâ* „schimbare, repetare", în latină *annus* „inel", semnificând viața în cerc, și care a evoluat românește AN.

Urmărind periodicitatea fenomenelor, s-a mai observat că luna de pe cer descrie un ciclu complet în 29-30 de zile. Astfel a apărut LUNA (rus. месяц), iar primă fază a corpului ceresc urmărit (rom. *luna nouă*) era știută de evrei ca *ḥóḏeš* „înnoire", iar de romani – *kalendae*[4].

În antichitate s-a atestat o diversitate de calendare convenționale. Până la instalarea lui Numa Pompilius la conducerea Romei, anul avea doar 10 luni: *Martius – December*. Legendarul rege-preot sabin a extins anul romulan, ca să-l potrivească cu anul solar, adăugându-i încă 2 unități: *ianuarius* și *februarius*.

În capul anului (care până atunci începea cu martie) Numa l-a pus pe IANUARIE, „luna zeului Ianus"[5] sau „luna porții" (< lat. *ianua*[6] „ușă", prin extensie „intrare"). Ianus era întruchipat ca un bărbat cu două fețe, una care privește înainte și cealaltă care privește înapoi, simbolizând un continuu dus-întors.

Lunile anului sunt cunoscute vorbitorilor cu denumirile lor oficiale, moștenite din latină și, prin frecventa lor utilizare, puțini sunt cei care mai reflectă asupra motivării acestora. Termenii populari însă demonstrează, uneori chiar la suprafață, caracterul motivat al faptelor de limbă examinate. Astfel, *ianuarie* este botezată de popor *gerar* (motivat prin *ger*). B. P. Hasdeu crede că *gerar* este rezultatul unei încrucișări dintre *ianuarie* și *ger* [1, p. 359].

Examinând fenomenul în limbile slave, constatăm ușor că, în cazul lunii *ianuarie*, este vorba de un împrumut. Astfel, lexemul din slava veche

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

sěčьnь a fost preluat, cu adaptările fonetice respective, de către limbile rusă, ucraineană, croată, poloneză, bulgară. Cuvântul are explicație multiplă: a) ger, vifor și vânturi tăioase, care biciuiau (rus. *сечь* „bici") și b) practica de a tăia copaci pentru lemne de foc sau pentru a curăța terenurile de cioturi (rus. *сеча*).

În limba cehă şi slovacă *ianuarie* se mai numește *leden*, în bielorusă *студзень,* toate traducându-se românește ca „înghețat". În limba lituaniană i se zice *sausis,* de la *sausu* „uscat", pentru că în Letonia (a se lua în calcul poziția geografică) în această perioadă predomină zăpezile mari, uscate și seci.

FEBRUARIE vine din latinescul *februarius* şi înseamnă „curățare"[7]. Dat fiind faptul că marchează perioada când se purifica lumea, pământul, animalele și oamenii de tot răul adunat peste an, această lună a fost închinată lui Februus – un străvechi patron al purificărilor şi stăpânul infernului.

Termenul *februarie* a pătruns în românește pe două căi: 1. a fost împrumutat în forma *februarie* și 2. a fost moștenit, modificându-și pronunțarea în *făurar*. Acesta e vechiul nume popular românesc, dar care, întâmplător, se aseamănă cu altul, rostit la fel, cu sens diferit – *făurar* (*fierar, făuritor*), derivat în românește de la vechiul cuvânt *faur* (e vorba deci de o pereche de omonime) [3; 1, p. 323]. Drept urmare și explicația că această perioadă marca începutul pregătirilor pentru muncile agricole: „Acum e vremea fierarilor, a meșterilor care, cu gândul la primăvară și la muncile câmpului, pregătesc cuțitele plugurilor. Acesta este și motivul pentru care strămoșii i-au zis lui februarie *făurar*" [4]. O altă versiune (și aici o etimologie populară) motivează *făurar* prin „gerul care *făurește* poduri de gheață peste ape" [5].

Denumirea populară românească *luna lupilor* este legată de sărbătoarea latinilor *Lupercaliile*. În timpul ceremoniilor, fetele tinere se lăsau lovite de Luperci[8] cu fâșii din piele de țap (*februa*), pentru a se purifica.

În calendarul slavon *februarie* apare ca *снежень* (rus. *снег* „zăpadă"), *вьюговей* (rus. *вьюга* „viscol"), *ветродуй* și *лютень* (ucr. *лютий*, bel. *люты*, pol. *luty*, însemnând „groaznic, nemilos"), iar pentru că este între iarnă și primăvară, i se mai zicea și *межень*.

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

MARTIE, în latină *martius,* vine de la numele zeului Marte. Prin cuvântul rusesc *берёза* se explică în limbile cehă şi ucraineană *березень*, în bielorusă *сакавік*, de la „сок" (subînţelegându-se „de mesteacăn"). În limba croată – *ožujak*, probabil de la unitatea lexicală croată care înseamnă „minciună", ceea ce sugerează faptul că timpul în perioada respectivă este amăgitor. Pasărea *Corvus frugilegus* (rom. *graur*, rus. *грач*) motivează termenul rusesc vechi – *грачевник* şi cel lituanian *kovas*, delimitând perioada când graurii revin la cuiburi. Martie era cunoscut slavilor ca *пролетие, капельник şi протальник* (desemnând perioada când începea a se topi zăpada şi a picura apa). Printre denumirile europene istorice ale lunii martie au fost atestate *Rhed-Monat* sau *Hrethmonath* (în cinstea zeiţei saxone *Rhedam* sau *Hreth*, căreia în această perioadă i se aduceau jertfe) şi *Hyld-monath* „luna furtunilor". În România, martie este cunoscută şi ca *mărţişor*, *germănar* (considerată o creaţie a lui V. Alecsandri [1, p. 359]) sau *încolţitor*, care accentuează ideea de început, naştere.

APRILIE vine de la verbul latinesc *aperire* „a deschide", deoarece în aprilie se desfac mugurii plantelor. În Evul Mediu a existat o perioadă când anul debuta pe 1 aprilie. Atunci se făceau daruri şi oamenii se felicitau reciproc cu ocazia începutului de an nou. Ulterior, când prima zi a anului a fost transferată pe 1 ianuarie, s-au mai păstrat destui uituci care făceau felicitări la începutul lui aprilie. În timp, obiceiul a evoluat, la această dată fiind expediate intenţionat înştiinţări false şi felicitări-păcăleli. De aici „Ziua păcălelilor" pe 1 *prier* – nume popular, datorat faptului că această perioadă este considerată una foarte prielnică.

În calendarul slavon vechi *aprilie* apare ca *квитень*, preluat de ucraineni şi polonezi, traducându-se „înflorire". Apa „este prezentă" într-un şir de apelative – *снегогон, ручейник, водолей*; mesteacănul stă la baza creării cuvintelor *березень* şi *берёзозол* (care are două variante de descifrare: 1. în luna *березо* + *зол(ь)* („mesteacăn + cenuşă"), conform tradiţiei, slavii hrăneau pământul cu cenuşa de la mesteceni şi doar după aceea însămânţau pământul (în limba finlandeză *huhtikuu*, adică „luna când se ard copacii"); 2. *бере* + *зол* (din rădăcinile ariene *бер* „urs" şi *зол* „rău", adică „luna ursului rău, flămând, abia trezit din hibernare") [6]. Aprilie este una dintre cele mai frumoase perioade (în bielorusă *красавік*), cu flori şi iarbă (în croată, macedoneană, bulgară *травень*).

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

MAI, în tradiția latină, marca timpul dedicat zeiței *Maia*. Numește perioada când natura înflorea și înfrunzea din plin, fapt reflectat și imortalizat în termenii populari românești *florar* (în limba cehă *květen* „cel înfloritor") sau *frunzar* (în limba ucraineană травень).

Denumirile europene istorice includ semnificația *Wonnemond* (din germana veche *wunnimanot* „luna păşunilor"). În limba finlandeză *toukokuu* (*touko* „lucrări de primăvară, de câmp" + *kuu* „lună") [7].

Una dintre plantele care înfloresc în luna mai este și *Cornus sanguinea* (rom. *sânger*[9], croată *sviba*); tot ea constituie elementul motivațional pentru denumirea lunii mai în croată: *svibanj*, iar pasărea *Cuculus canorus* (în română *cuc*, în lituaniană *gegutė*) reprezintă elementul motivațional pentru *gegužė* – numele lunii mai în limba lituaniană [8].

IUNIE provine din latinescul *iunius.* Poetul roman Ovidiu în opera sa *Fastele* propune 2 etimologii pentru acest lexem: 1. (recunoscută la moment) *mensis Junonis* – perioada zeiței romane Iunona, protectoarea familiei și a vieții conjugale; 2. de la cuvântul latinesc *iuniores*, ceea ce înseamnă „juni, oameni tineri" (pentru comparație, *maiores* „stareți"), în cinstea cărora, chipurile, ar fi numită luna mai [4].

În majoritatea limbilor slave *iunie* corespunde tradiției latine. Există însă și abateri de la această regulă: *изок* „greieraș", desemnând „luna greierilor" (denumire rămasă până azi în limba bulgară), *разноцвет* „de diferite culori", *хлеборост* „când crește pâinea", *светозар* „răsărit luminos" etc.

În calendarul vechi slavon era prezent *червен*, preluat de ucraineană, bielorusă, poloneză, cehă, bulgară – termen ce are la bază insectonimul *Dactylopius coccus* (rus. *червец*). În iunie insecta era adunată și supusă prelucrării, pentru a extrage din ea colorantul carmin. O altă versiune explică *червен* prin apariția, în această perioadă, în peisajul naturii a culorii roșii (de la poamele coapte și plantele înflorite).

Quintilis era, în calendarul roman, a cincea lună. După moartea lui Caius Iulius Caesar, consulul Marcus Antonius a emis o lege prin care, spre a cinsti memoria predecesorului, *quintilis* se înlocuiește cu *iulius,* rom. IULIE. Denumirile istorice europene trimit la *Heumonat* („luna fânului" germana veche). Același element motivațional este prezent și

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

în termenul rusesc *сенозарник,* finlandez *heinäkuu*, „luna ierbii", croat – *srpanj*, de la *cepn* „seceră".

Rădăcina *tei*, copacul care înflorea în această perioadă (mai târziu decât ceilalți copaci) se regăsește în apelativele pentru *iulie* în limba lituaniană şi în unele limbi slave: ucraineană – *липень*, bielorusă – *ліпень*, poloneză – *lipiec*, lituaniană – *liepa*, croată – *lipanj*, toate de la vechiul cuvânt slavonesc *липец* („tei").

În tradiția populară românească *iulie* se mai cheamă și *cuptor*, explicat prin faptul că (a) este cea mai fierbinte lună din an [9] și (b) cu sensul „cel care coace, cocător", fiindcă este perioada în care se coc grânele, fructele. În unele zone ale țării i se mai zice și *snopar* și desemnează vremea secerișului, a făcutului de snopi [2, p. 29].

Cu referire la AUGUST, vom cita textul unui decret emis de Senatul roman: „Deoarece în luna sextilis împăratul Augustus a devenit pentru prima oară consul, și-a sărbătorit de trei ori triumful la Roma, [...] pentru că sextilis s-a dovedit și se dovedește foarte favorabilă imperiului nostru, Senatul hotărăște ca pe viitor aceasta să poarte numele de *august*" (lat. *augustus* „luna lui Octavian Augustus", literal „divin") [4].

În calendarul popular slavon sunt înregistrate mai multe lexeme pentru *august*: a) legate de practicile de a face rezerve pentru iarnă (*густоед, разносол, хлебосол, припасиха-соберихa*); b) menite să marcheze cununa verii, sfârșitul ei (*венец лета*); c) care indică hotarul dintre anotimpuri (*межняк*).

În finlandeză *elokuu* („luna pâinii"). Despre recoltare vorbesc și echivalentele în ucraineană *серпень*, poloneză *sierpień*, cehă *srpen* (de la cuvântul *cepn* „seceră", de aici și românescul *secerar*). În limba bielorusă *жнівень*, de la жать „a recolta", în limba lituaniană *rugpjūtis* (din *rugis* „secară" și *pjūtis* „recoltare").

Gustar, denumirea populară românească, demonstrează fenomenul așa-zisei etimologii populare. „Îi zice Gustar pentru că acum încep fructele să aibă gust". De fapt, *Gustar* este *August* „tradus" de țărani pe înțelesul lor [5].

SEPTEMBRIE (lat. *septem*) desemna, în calendarul roman, a șaptea lună. În slavona veche era *вересень* (moștenit în bielorusă, ucraineană,

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

poloneză) şi provine de la *Callúna vulgáris* (rus. *вереска,* rom. *iarbă-neagră*), planta care înfloreşte la sfârşitul verii şi începutul toamnei.

Prima lună de toamnă slavii o ştiau ca *листопад* sau *ревун* (*рюян* la croaţi), fiindcă anume în septembrie începeau primele vânturi reci de toamnă, care duceau la căderea frunzelor. „...Cătră sfârşitul lui *răpciune,* s-au trezit din miază-noapte vânturile" [10]. Denumirea populară *răpciune* nu poate fi explicată clar, în Dicţionarul etimologic al limbii române menţionându-se originea îndoielnică. Se consideră reprezentant al lat. *raptiōnem* „şterpeleală", interpretat drept „culesul viei" sau ca provenind din lat. **rapatiōnem* „recoltă de ridichi". Toate aceste explicaţii sunt considerate forţate [1, p. 654]. Septembrie mai are un nume popular – *vinişel*. De menţionat că practica recoltării strugurilor o atestăm în macedoneană *гроздобер* şi *slovenă vinotok* (valabile pentru *octombrie*).

OCTOMBRIE şi NOIEMBRIE erau a opta şi a noua lună în calendarul roman – *Brumărel* şi, respectiv, *Brumar* – cele care prevestesc iarna ce bate la uşă. Acum cade bruma (mai puţină în octombrie şi din abundenţă în noiembrie), apare promoroaca, iar vântul bate mai cu putere. Slavii operau cu denumirile *листопад* – termen atestat în bielorusă, în ucraineană, cehă, poloneză, croată, slovenă; în lituaniană *lapkritis* („frunză" + „a cădea"). Alte lexeme reflectă unele caracteristici ale perioadei: rus. *грязник* (e glod), *свадебник* (se joacă nunţi), ucr. *жовтень* (frunzele îngălbenesc).

A zecea lună, lat. *december,* a evoluat în română DECEMBRIE. Slavonescul *грудень* reflectă timpul bolovanilor de pământ îngheţat (rus. *груда*), împrumutat ulterior de către ucraineni, polonezi, sloveni, bulgari, lituanieni. În România, decembrie e cunoscută în popor ca *undrea, îndrea* sau *andrea,* în legătură cu sărbătoarea Sfântului Andrei [1, p. 818]. Există însă şi o explicaţie fantezistă: „acum gerul împunge ca o undrea (andrea)" [5].

Denumirile contemporane ale lunilor reflectă diferite epoci şi influenţe culturale, în special particularităţi ale sistemului calendaristic din Roma Antică. Odată cu calendarul, strămoşii noştri au împrumutat şi variantele latineşti ale acestora, care duc cu gândul la zeităţi, împăraţi şi conducători de oşti, altele amintesc simpla înşiruire aritmetică de cândva.

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

Denumirile populare ale lunilor, în limbile examinate, demonstrează intenția vorbitorilor de a atribui unei perioade concrete de timp un termen foarte expresiv, care reflectă cel mai bine fie specificul climei, fie ciclul vegetativ, fie sărbătorile religioase și laice.

Note

[1] În anul 46 î.Hr., astronomul Sosigene, pe vremea împăratului roman Iulius Caesar (de aici denumirea de *calendar iulian*) a adăugat o zi fiecărui al patrulea an, numit bisect (lat. *bissextilius*). Diferență neînsemnată de 11 minute și 14-16 secunde per an a ajuns în sec. XVI la 10 zile. În 1582, prin *reforma gregoriană* (sub papa Grigore al XIII-lea), 5 octombrie a devenit automat 15 octombrie, suprimându-se iarăși diferența. Treptat, calendarul gregorian a fost adoptat de toate bisericile și statele catolice și protestante din Apus. Bisericile ortodoxe de răsărit au menținut însă calendarul iulian, numit și *de stil vechi* sau ortodox, prin opoziție cu cel gregorian, numit și *de stil nou* sau catolic, iar din 1582 până prin 1900, diferența dintre cele două calendare a ajuns la 13 zile. În 1923, la un Congres internațional, s-a făcut o nouă corectare a calendarului, suprimându-se și diferența de 13 zile.

[2] *Agenda* vine din latină, este un plural și înseamnă „lucrurile care trebuie făcute/sunt de făcut".

[3] Lat. *calendae dies* „zilele strigării" din *calo, -are* „a anunța, a striga un anunț, a vesti".

[4] Calendele lui ianuarie au ajuns la noi *colindele de Anul Nou*: binecuvântări menite să „cheme" belșugul și lucrurile bune ale vieții. Ceva mai târziu, tot *colinde* s-au numit la români și cântecele de Crăciun: fr. *chants de Noël* sau, simplu, *noëls*; it. *canti Natalizi*; port. *cantigas de Natal*. Toate aceste forme provin din latina medievală *cantiones natalitiae* „Cântările Nașterii".

[5] În inscripțiile etrusce *Culsans* (probabil „paznicul porții", de la *culs* care în etruscă însemna „poartă").

[6] *Ianus* și *ianua* sunt două foste adjective – *ianus (masculin) și *ianua (feminin) – care însemnau: „locul pe unde se merge, se trece, se iese sau se intră", denumind orice loc de trecere, de regulă un pasaj în formă de arc. Ianua era adjectivul lui *foris*, ușa, poarta casei care dă afară. Cu timpul, *foris* nu s-a mai rostit, din economie de cuvinte, și a rămas ca *ianua* să însemne „ușa de la intrare, poarta principală a casei".

[7] N-ar fi exclusă nici o asociere a lui *februa* cu încercarea de a ține la distanță *febra, -is* „frigurile" mlaștinilor, care nu lipseau în patria latinilor.

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)

[8] Lupercus (din *lupus* şi *arceo* „a ține departe, la distanță, a îndepărta, a împiedica, a goni și, poate, a vâna") era zeul ce ținea lupii departe de turme; vânătorul de lupi.
[9] Luna *mai*, zis și „foc de iarnă", deoarece frunzele se colorează în portocaliu-galben toamna și apoi, după ce cad, se colorează în roșu.

Bibliografie

1. Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura SAECULUM I.O., București, 2002.
2. Ioan Sabău, *Caracterul arbitrar și nonarbitrar al semnului lingvistic (pe material faptic românesc)*, Teză de doctor, Chișinău, 2001.
3. Sorin Stati, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, Editura științifică, București, 1964.
4. www.tribuna.ro
5. www.forum.softpedia.org
6. www.dazzle.ru/spec/r-mounth.shtml
7. www.finnish.ru/course/routine
8. www.langs.ru/lt
9. www.robbybubble.ro/articles/lunile-anului-in-traditia-populara.php
10. Mihail Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.

BDD-A20702 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:21:06 UTC)